

A tanulók fejlődési különbségeinek Prokrusztész-ágya

Az Élet és Irodalomban 'Iskolarendszer és szabad választás (A jóindulatú szegregációról)' cím alatt kétoldalas cikk jelent meg (2005.9.30.), amely alapos és pontos leírást ad arról, hogy a közoktatási rendszer miként kezeli a tanulók közötti fejlődésbeli különbségeket. Elismerés illeti a szerzőket az alapos látáseletért. Ez elősegítheti annak felismerését, hogy a tüneti szintű változtatások nem sok jót ígérnek.

A cikk szerzői (Berényi Eszter – Berkovits Balázs – Erőss Gábor) arra is utalnak, hogy mit kellene változtatni a jelenlegi rendszeren (például korlátozni kellene a szabad iskolaválasztást, az iskolák felvételi szelekcióját stb.). Írásom a közoktatási látáselet meghatározó tényezőjéről: az időről mint a közoktatás Prokrusztész-ágyáról és az ebbe bekerülő különböző fejlődésű tanulókról szól. (Ismeretes, hogy a mondabeli görög haramia, Prokrusztész levágta azoknak a lábát, akik nem fértek bele az ágyába, akik meg rövidebbek voltak, azokat megnyújtotta. Ezt olyan rendszerekre szokás vonatkoztatni, amelyek csak ártalmak árán fogadhatják be az eltérő eseteket.)

A fejlődési különbségek természetesen és közismertek. Vannak gyerekek, akik a többiekénél jóval korábban/későbbben tanulnak meg járni, beszélni. Ettől függetlenül olimpiai futóbajnokká, kiváló szónokká fejlődhetnek. Ugyanannak a tanulnivalónak az elsajátítására egyeseknek több, jóval több, másoknak kevesebb, jóval kevesebb időre van szüksége.

A fejlődés szerinti különbségek mértékei jól ismertek. Például az iskolába lépő hatévesek értelmi fejlettségük szerint öt évnnyivel különböznek egymástól. Nem véve figyelembe a szélsőséges eseteket: a legfejlettebb és a legkevésbé fejlett (akik közé a fogyatékosok is tartoznak) 5–5 százaléknyi gyermeket. Ez azt jelenti, hogy az azonos évjáráthoz tartozó kevésbé fejlett gyerekeknek 2,5 plusz évre lenne szükségük ahhoz, hogy évjáratuk átlagát, és öt plusz évre, hogy a legfejlettebbek szintjét elérjék (az ennél is kevésbé fejlett 5 százaléknyi gyerekeknek még többre). A tömegessé és általánossá, majd 16–18 éves korig kötelezővé váló, naptári életkor szerint évfolyamokba soroló hagyományos iskola 16 éves korig duplájára növeli a hatévesek különbségeit (gondoljon az olvasó egy többszörös évismétlő, 16 éves kora miatt az általános iskolából kimaradó fiatalra, és egy jó-jóles 16 éves gimnazistára. Előbbi értelmileg megrekedt a 11–12 évesek átlagos szintjén, utóbbi értelmi fejlettsége a 20–21 éves populáció átlagának felel meg).

A fejlődési fáziskülönbségek okai is jól ismertek: a) a tanulás különböző öröklött adottságai, b) az érés fáziskülönbségei, c) a spontán szocializáció, a spontán cselekvő, verbális tanulás szociálpszichológiai közegeinek szélsőséges különbségei, valamint d) a hagyományos közoktatás különbségnövelő hatásrendszere. Bizonyítható és bizonyított, hogy a legfőbb egy-két százaléknyi értelmi fogyatékos kivételével (akik semmiképpen sem integrálandók) az értelmi fejlődés különbségei döntő mértékben a szociálpszichológiai közegtől és a hagyományos közoktatás különbségnövelő hatásaitól függenek. Bizonyítható és bizonyított az is, hogy azonos szociálpszichológiai közegben a különböző etnikumokhoz tartozó gyerekek azonos módon fejlődnek.

A kötelező népoktatás bevezetése, majd az évfolyamok benépesülése után a tanulók fejlődési fáziskülönbségei már a 19. század végén problémát okoztak, aminek kezelését Angliában a tanulók adottság, tehetség, fejlettség szerinti szétválogatásával (streaming: különböző osztályokba sorolással, homogénebb osztályokkal) vélték megoldhatónak. A kutatók egyértelműen bebizonyították, hogy a heterogén és a homogenizált osztályok eredményességének átlagát tekintve nincsen szignifikáns különbség. Ezzel szemben a „tehetségebbek”, a fejlettebbek osztályaiban jobban fejlődnek a tanulók, a kevésbé tehetséges, kevésbé fejlett tanulók osztályaiba járók viszont még jobban lemaradnak. Vagyis a homogén osztályok, iskolák jobban növelik a különbségeket, mint a heterogén osztályok, iskolák. Az egyértelmű kutatási eredmények ellenére nyíltan, burkoltan vagy megtűrten a világon mindenütt sokféle formában működik a fejlettség szerinti szétválogatás. A heterogén osztályokon belüli fent jellemzett szélsőséges fejlettségbeli különbségek ugyanis nem teszik lehetővé az oktatás szükséges színvonalú eredményességét. Ezért a szétválogatás valamilyen formában újból és újból megjelenik. Ne feledjük, hogy az eredményesség országos átlagát tekintve a heterogén és a homogén rendszer között nincsen különbség. A homogenizáló rendszerek viszont valamivel jobban növelik a különbségeket.

Már régen fölmerült az a gondolat, mely szerint a probléma mélyebben fekvő oka abban van, hogy a kevésbé fejlett, nehezebben tanuló gyerekeknek lényegesen több időre lenne szükségük, mint a többieknek. A közoktatási rendszer viszont minden gyerek számára azonos számú tanévet, hónapot, tanórát, vagyis az idő Prokrusztész-ágyát rendeli.

Mivel a fejlettségbeli, az előfeltétel-tudásbeli különbség években mérhető, a probléma semmiféle tüneti kezeléssel nem oldható meg: sem homogén, sem heterogén osztályokkal, sem szegregációval, sem integrációval, sem szabad, sem merítési körzethez kötött iskolaválasztással, sem felvételi szelekcióval, sem anélkül.

Carroll 1963-ban ezt így fogalmazta meg: $E = R/S$. Ahol E az elsajátítás eredményessége, R a rendelkezésre álló idő, S pedig az elsajátításhoz szükséges idő. A formula azt a közhelynek is nevezhető tényt jellemzi, mely szerint: ha az elsajátításhoz, a fejlődéshez mindenkinek különböző mennyiségű időre van szüksége, de mindenkinek azonos mennyiségű idő áll rendelkezésére, akkor az eredmény szükségszerűen különböző lesz. Minél nagyobb a rendelkezésre álló és a szükséges idő közötti különbség, annál nagyobb lesz az eredmény, a fejlődés közötti

különbség. Mivel a fejlettségbeli, az előfeltétel-tudásbeli különbség években mérhető, a probléma semmiféle tüneti kezeléssel nem oldható meg: sem homogén, sem heterogén osztályokkal, sem szegregációval, sem integrációval, sem szabad, sem merítési körzethez kötött iskolaválasztással, sem felvételi szelekcióval, sem anélkül. Ugyanakkor a homogenizálás, a szegregáció jogilag, erkölcsileg (különösen gyermekkorban) elfogadhatatlan, de az eredményesség problémáját a heterogén osztályok nem oldják meg, az integráció pedig önmagában véve az eredményességet tovább csökkentheti.

A korrepetálás, a differenciált oktatás, a felzárkóztatás és sok más különbségkezelő eljárás nem haszontalan, de általuk az években mérhető szélsőséges fejlődési fáziskülönbségeket nem lehet eredményesen kezelni. Csak a közoktatási rendszer Prokrusztész-ágyának felszámolásával remélhető változás. Az években mérhető különbségek csak években mérhető többlet idővel válhatnak eredményesen kezelhetővé.

A hagyományos közoktatás az években mérhető szükséges idő különbségeit évismétléssel kezeli (véli kezelhetőnek). A kutatások egyértelműen bizonyították, hogy az évismétléssel utólagosan, büntetesként adott plusz évek eredménytelenek. (A kísérletek az évismétlésre ítélt tanulók egyik csoportját tovább engedték, a másik csoporttal megismételték a tanévet. Egy évvel később megmérték a két csoport tanulóinak minden szóba jöhető eredményét. A következtetés: nincs szignifikáns különbség a két csoport között.)

Mindkét csoport tanulói, néhány kivételtől eltekintve, továbbra is osztályaik leggyöngébb tagjai maradtak.) Valamivel eredményesebbek a „második esély” által fölkinált plusz évek, de ez meg jórészt „eső után köpönyeg”.

Általánosan elfogadott, hogy a gyermekkor fejlesztő hatásai döntően befolyásolják a további fejlődés lehetőségeit. Évtizedekkel ezelőtt megvizsgáltuk az általános iskola induló és befejező szintje közötti összefüggést: az első évfolyamon elért eredmények, fejlettség és a nyolcadik végi eredmény, fejlettség között a korreláció 0,86. Vagyis a felnövekvő generációk jövője jórészt az iskolázás kezdetén elért fejlettség által meghatározott. Akik nem járnak óvodába, azok esetében már jóval korábban megkezdődik a fejlődésbeli fáziskésés növekedése. Mindebből az következik, hogy leginkább a preventációs funkciójú többlet évek járulhatnak hozzá a közoktatás Prokrusztész-ágyának felszámolásához.

A világon léteznek ilyen kísérletek, rendszerek. Például több országban működik olyan plusz évet használó rendszer, amelyben az első évfolyam anyagát két évre „szét-húzza” tanítják az iskolába lépő legkevésbé fejlett gyermekek számára. Ez nem haszontalan plusz évvel operáló változat, de tartalmi szempontból nem preventív. Hiába húzzuk szét a tananyagot két évre, ha például a tanuló, aki még nem érett az írástanulásra, nem rendelkezik az írástanulás feltételeivel, nem sokat segít rajta az időben széthúzott tanítás. Minden új tudásnak léteznek kritikus előfeltételei: kritikus motívumai, készségei, képességei, ismeretei (példánk esetében az úgynevezett írásmozgás-koordináció megfelelően működő készsége). Ezért a plusz években nem az esedékes tananyagot kell tanítani, hanem a tananyag elsajátításának kritikus előfeltételét képező motívum- és tudásrendszert kell fejleszteni. Hazánk szerencsés helyzetben van abból a szempontból, hogy háromféle preventív plusz évvel működő (még hozzá jól működő) példával rendelkezünk. Mindezek alapján tekintsük át közoktatási rendszerünket abból a szempontból, hogy mely pontokon célszerű működtetni a preventív plusz éveket (beillesztve a meglévőket).

Köztudott, hogy főleg azok a gyerekek nem járnak egyáltalán vagy rendszeresen óvodába, akiknek a legnagyobb szükségük lenne rá. Ezért ezek a gyerekek nemcsak a szociálpszichológiai közeg miatt, hanem az óvoda fejlődést segítő hatásának elmaradása miatt is lassabban fejlődnek, mint a többiek. Ennek következtében szinte bizonyos a sikertelen iskolakezdésük, ami viszont az egész jövőjüket meghatározza. Emiatt a legfontosabb oktatáspolitikai feladatnak nevezhető annak elérése, hogy a többséghez hasonlóan ők is részesüljenek az óvoda plusz éveinek fejlődésüket segítő hatásrendszerében. Nincs az az ár, tennivaló, amit ne lenne érdemes megadni, megtenni e cél elérése érdekében.

Hazánkban két évtizede sikeresen működik a preventív többlet évet adó rugalmas beiskolázási rendszer, melynek köszönhetően az iskola-éretlen gyerekek egy évig óvodások maradhatnak. Ennek eredményeként egy-másfél évvel érettebben, fejlettebben kezdenek meg iskolai tanulmányaikat. Sajnos az egy év a legkevésbé fejlettek számára nem elegendő. Arányuk 6–7 százalék körüli, vagyis jelenleg évente 6–7 ezer gyerekről van szó. Számukra csak további egy év intenzív fejlesztő hatás teheti lehetővé az eredményes iskolakezdést. De csak akkor, ha számukra 6–12 fős „osztályokban” nem tananyagot tanítunk, hanem az eredményes iskolakezdés feltételét képező kritikus motívumokat, készségeket és képességeket fejlesztjük játékos módszerekkel. A szükséges ismeretek, eszközök és módszerek rendelkezésre állnak. Meg lehetne kezdeni a terjesztést előkészítő kísérleteket.

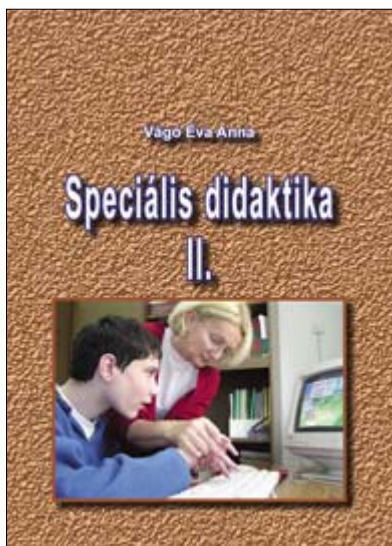
Az iskolai évek alatt különböző fejlődés-gátló hatások következtében a negyedik évfolyam végéig 4–6 százaléknyi gyermek esetében olyan mértékű lemaradás alakulhat ki, ami szinte lehetetlenné teszi a felső tagozat eredményes megkezdését és elvégzését. Számukra is nélkülözhetetlen lenne egy preventív plusz esztendő. Sajnos ennek az előfeltételei még kidolgozatlanok, de néhány éves kutatómunkával elő lehetne készíteni a kísérleteket.

Az egy, kettő, három többlet év preventív fejlesztéssel az általános iskolában végleg megszüntethető lenne a hagyományos iskola megalázó, demotiváló és a kutatások szerint

értelmetlen egy, kettő, három évisméltése. A jelenlegi szegregáló és eredménytelen kislétszámú osztályok kapacitásával jórészt megoldható lenne a preventív plusz évek működtetése.

Hazánkban a különbségek Prokrusztész-ágyának felszámolása szempontjából (talán általában is?) az utóbbi öt-hat esztendő legfontosabb, legsikeresebb oktatáspolitikai döntése és megvalósulása a középiskola elé beiktatott preventív esztendő az Arany János-program által, valamint az idegen nyelv tanulását szolgáló, ugyanakkor a középiskola eredményesebb megkezdését is elősegítő plusz preventív év.

Az években mérhető szélsőséges fejlődési fáziskülönbségekből származó, az eredményességet gátló egyre súlyosabb problémák csökkentéséhez, az esélyegyenlőség javulásához számottevően hozzájárulhat a plusz évek jól működő prevenció rendszer, amelynek kiépítése és működtetése viszonylag egyszerűen megoldható. Ezzel azonban a szükséges mértékű megoldáshoz nem lehet eljutni. Ugyanis a rendelkezésre álló idő és az elsajátítandó tartalmak mennyiségének ellentmondása szintén egyre súlyosabb problémává válik. Szorgalmas Prokrusztész-ként ismételt tananyagcsökkentésekkel próbáljuk levágni a rendelkezésre álló időbe bepréselhetetlen tartalmakat. Eddig minden ilyen törekvés kudarcba fulladt. Félő, hogy a két-, háromszintű szabályozás is csak a rendszer alsóbb szintjeire helyezi át a túlterhelő tartalmak problémájának kezelését. E vonatkozásban is a hagyományos pedagógiai kultúra kezelési módjaitól gyökeresen eltérő megoldásokra lesz szükség. Ez azonban már más téma, aminek az említésére azért volt szükség, hogy egyértelmű legyen: a többlet évek preventív rendszere csak hozzájárulás a közoktatás Prokrusztész-ágyának felszámolásához. A túlméretezett tartalmak problémájának nehezebb és időigényesebb megoldása még kutatási szempontból is előttünk álló feladat.

Az APC-Stúdió Bt. könyveiből